

nr. 12 - december 2021 (/docs/articles/2021/december[1])

Deel dit artikel ([https://twitter.com/intent/tweet?text=nr. 12 - december 2021%20TBR 2021-138 Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021&via=Instituut_BR&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138](https://twitter.com/intent/tweet?text=nr.12-december2021%20TBR2021-138KroniektoezichtNederlandsebestuursrechtersopdenalevingenhandhavingvandeEuropesestaatssteunregels2016-2021&via=Instituut_BR&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138))
([https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138&title=nr. 12 - december 2021%20TBR 2021-138 Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021&source=IBR Tracker](https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138&title=nr.12-december2021%20TBR2021-138KroniektoezichtNederlandsebestuursrechtersopdenalevingenhandhavingvandeEuropesestaatssteunregels2016-2021&source=IBRTracker))
([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138&t=IBR Tracker%20nr. 12 - december 2021%20TBR 2021-138 Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138&t=IBRTracker%20nr.12-december2021%20TBR2021-138KroniektoezichtNederlandsebestuursrechtersopdenalevingenhandhavingvandeEuropesestaatssteunregels2016-2021)) (mailto:?subject=IBR Tracker Artikel delen&body=Ik vond dit artikel in IBR Tracker:%0D%0Ahttp://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138)

TBR 2021/138

Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021

prof. dr. mr. J. Langer, mr. T.E. Hovius, LLB T.F.T. Naber, mr. T. Groot ¹

1. Inleiding

Op basis van de vaste rechtspraak van het Hof van Justitie van de EU (het Hof) vervullen nationale rechters een wezenlijke rol bij het toezicht op de naleving en de handhaving van het Europese staatssteunrecht. ² Zo bieden nationale rechters in dit kader rechtsbescherming aan justitiabelen tegen een mogelijke miskennis door de nationale autoriteiten van de in art. 108, lid 3, VWEU voorziene aanmeldingsverplichting en het verbod tot uitvoering van de steunmaatregelen in kwestie. ³ Nationale rechters dragen op die wijze niet alleen bij aan de correcte toepassing van de staatssteunregels, maar waarborgen ook het uit art. 47 van het Handvest voortvloeiende recht op een doeltreffende voorziening.

Dit artikel geeft een overzicht over de periode 2016-2021 waarin de vraag centraal staat hoe Nederlandse bestuursrechters in die periode toezicht hebben gehouden op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels. ⁴ Hiermee geven auteurs een vervolg aan hun kroniek uit 2016 in dit tijdschrift waar deze vraag ook centraal stond voor de periode 2011-2016. ⁵ Eveneens is dit artikel onderdeel van een tweeluik: dit eerste deel focust op uitspraken door Nederlandse bestuursrechters en het tweede deel, dat in 2022 in dit tijdschrift zal verschijnen, zal focussen op hoe de Nederlandse civiele rechter omgaat met staatssteunregels.

Inmiddels hebben wij na lang wachten een wettelijke kader in Nederland voor de terugvordering van staatssteun ⁶, maar het blijft tegelijkertijd interessant om te kijken naar de wijze waarop bestuursrechters rechtsbescherming aan justitiabelen bieden. Deze rechtsbeschermingsfunctie is steeds belangrijker geworden, nu de Europese Commissie (hierna: Commissie) zich vanaf medio 2012 voornamelijk is gaan toeleggen op de

'grote' staatssteunzaken die de werking van de interne markt het meest raken. Dit overzichtsartikel behandelt alle ons bekende uitspraken van Nederlandse bestuursrechters waarin het staatssteunrecht op besprekenswaardige wijze aan de orde is gekomen. De in dit artikel besproken uitspraken hebben betrekking op zeer uiteenlopende sectoren en onderwerpen, maar het merendeel heeft betrekking op gebiedsontwikkeling en infrastructuur. De besproken uitspraken betreffen onder meer bestemmingsplannen, ruimtelijke besluiten, subsidies, heffingen en andere bijdragen door overheidsinstanties.

Voorafgaand aan de bespreking van de uitspraken hieronder kunnen we in algemene zin concluderen dat bestuursrechters vaak niet toe komen aan een inhoudelijke 'staatssteuntoets', maar passen via een getrapte en indirecte manier de staatssteunregels toe. Dit zien wij bijvoorbeeld in ruimtelijke ordeningszaken waarin een beroep op de staatssteunregels tegen een bestemmingsplan of omgevingsvergunning beoordeeld wordt in het kader van de financiële en economische uitvoerbaarheid van dat plan.⁷ In dat soort zaken speelt het relativiteitsvereiste van art. 8:69a Awb ook een belangrijke rol bij het (niet-inhoudelijk) afdoen van staatssteunbetogen. Ook is opvallend is dat een staatssteunverweer doorgaans zeer weinig kans van slagen heeft. Ondanks de Europeesrechtelijke inbedding van de rechtspraak, zien wij dat in de genoemde onderzoeksperiode - net zoals in de vorige periode - geen enkele maal prejudiciële vragen aan het Hof gesteld zijn en slechts een enkele keer informeel advies is gevraagd aan de Commissie.

Dit artikel kent de volgende opzet.⁸ Wij behandelen onder (2) de belangrijkste zaken van de Afdeling bestuursrechtspraak (hierna: de Afdeling) en daarna onder (3) die van het College van Beroep voor het bedrijfsleven (hierna: het CBb), gevolgd onder (4) die van de rechtbanken. De besproken uitspraken zijn geordend op onderwerp. Het artikel wordt afgesloten met een korte analyse per rechtcollege en enkele slotbeschouwingen.

2. Procedures over staatssteun bij de Afdeling

Het staatssteunrecht kwam bij de Afdeling in de onderzoeksperiode in verschillende zaken aan de orde. Het kwam onder meer aan bod in zaken over het nationale bestuursprocesrecht (par. 2.1), het relativiteitsvereiste (par. 2.2), ruimtelijke ordening (par. 2.3), grondexploitatie en anterieure overeenkomsten (par. 2.4) en energielaadpalen langs Nederlandse snelwegen (par. 2.5).

2.1 Staatssteunbetogen, voldoen aan het nationale bestuursprocesrecht en goede procesorde

Uit de uitspraak van 6 maart 2019 blijkt dat een appellant een 'staatssteun-betoo'g' - net zoals andere betogen - tijdig naar voren moet brengen in de procedure.⁹ Een stichting die natuur en milieubelangen behartigt (Red de Hout) komt op tegen het bestemmingsplan "Noordwest Ziekenhuis Alkmaar". Eerst ter zitting heeft Red de Hout aangevoerd dat sprake zou kunnen zijn van ongeoorloofde staatssteun. Gelet op het belang van een efficiënte geschilbeslechting, en de rechtszekerheid van de andere belanghebbenden, kan volgens de Afdeling in het licht van de goede procesorde in een procedure tegen besluiten waarbij veel uiteenlopende belangen zijn betrokken, zoals een bestemmingsplan of andere besluiten op het gebied van het omgevingsrecht, niet worden aanvaard dat een dergelijk betoog eerst ter zitting naar voren wordt gebracht. Nu andere partijen hierdoor zijn overvallen en een en ander eerder had kunnen worden aangevoerd, bespreekt de Afdeling het staatssteunbetoo'g van Red de Hout niet inhoudelijk.

De les voor appellanten is aldus dat staatssteungronden tegen besluiten goed onderbouwd en tijdig moeten worden aangevoerd bij de bestuursrechter. In dit verband is relevant dat op grond van art. 8:58 Awb partijen tot tien dagen voor de zitting nadere stukken kunnen indienen.

2.2 Verenigbaarheid van art. 8:69a Awb (relativiteitsvereiste) bij staatssteun en het Unierecht

Met de Wet aanpassing bestuursprocesrecht is per 1 januari 2013 het relativiteitsvereiste zoals bedoeld in art. 8:69a Awb in werking getreden.¹⁰ Art. 8:69a Awb bepaalt dat de bestuursrechter een besluit niet vernietigt op de grond dat het in strijd is met een geschreven of ongeschreven rechtsregel of een algemeen rechtsbeginsel, indien deze regel of dit beginsel kennelijk niet strekt tot bescherming van de belangen van degene die zich daarop beroept.

Dit relativiteitsvereiste wordt op gelijke wijze toegepast op beroepen die ertoe strekken aan het Unierecht ontleende rechten uit te oefenen als op soortgelijke nationale beroepen, en eventuele concurrentievervalsing door ongeoorloofde staatssteun kan buiten het kader van het ruimtelijk bestuursrecht in volle omvang aan de rechter worden voorgelegd. Dit betekent volgens de Afdeling dat met de toepassing van art. 8:69a Awb wordt voldaan aan de eisen die het Unierecht volgens vaste rechtspraak van het Hof stelt aan de toepassing van het nationaal procesrecht in Unierechtelijke zaken.¹¹ Hierna in par. 2.3 zullen wij meer zeggen over de uitspraken van de Afdeling over het relativiteitsvereiste en staatssteun.

2.3 Ruimtelijke ordening, (financiële) uitvoerbaarheid in verband met ongeoorloofde staatssteun en relativiteitsvereiste

Op grond van art. 108, lid 3, VWEU moet de Commissie op de hoogte worden gesteld van een voornemen tot invoering van een staatssteunmaatregel en mag deze maatregel niet worden uitgevoerd voordat de Commissie deze heeft goedgekeurd. De vraag of sprake is van ongeoorloofde staatssteun kan in een ruimtelijke orderingsprocedure tegen een bestemmingsplan of omgevingsvergunning voor afwijking van het bestemmingsplan slechts indirect aan de orde komen. En, wel in het kader van de vraag of staatssteun mogelijk een beletsel vormt voor de financieel-economische uitvoerbaarheid van zo'n bestemmingsplan of omgevingsvergunning. De vraag of sprake is van staatssteun is immers niet relevant in het kader van de beoordeling van de ruimtelijke effecten van het bestemmingsplan¹² of de omgevingsvergunning.¹³

Als een appellant betoogt dat ongeoorloofde staatssteun aan de orde zou zijn, dient beoordeeld te worden of het relativiteitsvereiste in de weg staat aan vernietiging van het bestreden besluit op de grond dat het bestemmingsplan of de omgevingsvergunning financieel-economisch niet uitvoerbaar is. Het relativiteitsvereiste brengt met zich dat belanghebbenden die zich niet kunnen beroepen op art. 108, lid 3, VWEU, nu die bepaling kennelijk niet strekt tot bescherming van hun belangen, evenmin schending van dat artikel ten grondslag kunnen leggen aan hun betoog dat het project waarop het desbetreffende bouwplan ziet niet uitvoerbaar is.¹⁴

Voorts volgt uit de rechtspraak van het Hof dat art. 108, lid 3, VWEU strekt tot bescherming van de belangen van concurrenten, aldus de Afdeling.¹⁵ Concurrenten kunnen volgens de Afdeling schending van art. 108, lid 3, VWEU ten grondslag leggen aan hun betoog dat het bestemmingsplan of de omgevingsvergunning niet uitvoerbaar is, mits zij in of in de nabijheid van het plangebied gevestigd zijn.

Daarnaast strekt art. 108, lid 3, VWEU tot bescherming van justitiabelen die worden onderworpen aan een heffing die integrerend deel uitmaakt van een steunmaatregel.¹⁶ Indien het belang van omwonenden of grondeigenaren is gelegen in het behoud van een goed woon- en leefklimaat en zij niet stellen en zo nodig aannemelijk maken dat zij zijn onderworpen aan een heffing die integrerend onderdeel uitmaakt van de door hen gestelde steunmaatregel, strekt art. 108, lid 3, VWEU daarom kennelijk niet tot bescherming van hun belang.¹⁷

Gelet op de Awb, de Wro en Wabo, is deze insteek van de Afdeling begrijpelijk. Immers er wordt geprocedeerd tegen een bestemmingsplan of omgevingsvergunning en in dat verband komt de financiële uitvoerbaarheid van dat bestemmingsplan of die omgevingsvergunning in gevaar in geval van staatssteun. De Afdeling komt echter in feite niet toe aan een inhoudelijke staatssteuntoets, omdat sprake is van een getrapte toets.¹⁸ Daar komt bij dat veel appellanten de forse hobbels van het relativiteitsvereiste in het licht van art. 108, lid 3, VWEU überhaupt niet weten te nemen.¹⁹ Al met al is het voor appellanten daarmee in het ruimtelijk bestuursrecht zeer lastig om een succesvol beroep te doen op het staatssteunrecht.

2.4 Exploitatieplan, anterieure overeenkomsten en staatssteun

Een interessante zaak over de verhouding tussen een exploitatieplan, anterieure overeenkomsten en een staatssteunbetoog, is te vinden in de uitspraak van 13 maart 2019.²⁰ Deze uitspraak gaat over een herziening van het exploitatieplan "Buiksloterham" van de raad van Amsterdam. Van origine is Buiksloterham een industrieterrein. Met het bestemmingsplan "Buiksloterham", dat gelijktijdig met voormeld exploitatieplan is vastgesteld, heeft de raad voorzien in de geleidelijke en organische herontwikkeling van het plangebied naar een gebied waar wonen en werken op verschillende schaalniveaus worden gemengd. Om deze transformatie op gang te brengen heeft de gemeente in een deel van het plangebied gronden verworven. Bij de transformatie van de overige delen van het plangebied ligt het initiatief bij particulieren. Appellant is eigenaar van een perceel in het exploitatiegebied en kan zich niet met (de looptijd en inbrengwaarden van) het herzieningsplan verenigen.

Appellant voert aan dat er een directe relatie bestaat tussen de in de anterieure overeenkomsten tussen de gemeente en derden overeengekomen kostenbijdrage en de op grond van het herzieningsplan te betalen exploitatiebijdrage. Appellant stelt dat andere eigenaren die een anterieure overeenkomst hebben gesloten met de gemeente, veel minder betalen voor min of meer dezelfde ontwikkeling en sprake is van ongeoorloofde staatssteun. De Afdeling volgt dit staatssteunbetoog niet. De Wro bevat namelijk geen verplichting om de exploitatiebijdrage uit het exploitatieplan gelijk te laten zijn aan de bijdragen die de gemeente is overeengekomen in anterieure overeenkomsten. Het risico dat de contractueel afgesproken bijdrage achteraf te laag blijkt te zijn, komt dan voor rekening van de gemeente. In de door appellant uit hoofde van het exploitatieplan verschuldigde exploitatiebijdrage mag geen compensatie begrepen zijn van de financiële gevolgen van in gesloten anterieure overeenkomsten overeengekomen te lage exploitatiebijdragen. Een dergelijk tekort moet de gemeente dan dekken uit eigen middelen. De Afdeling stelt vast dat de raad dit ook doet en dergelijke tekorten niet als te verhalen kosten in de exploitatieopzet van het exploitatieplan heeft opgenomen. De stelling dat sprake is van ongeoorloofde staatssteun maakt het voorgaande volgens de Afdeling niet anders, nu dit, indien dit het geval zou zijn, niet maakt dat de uit hoofde van het exploitatieplan verschuldigde exploitatiebijdragen onrechtmatig zijn. De contractueel in een anterieure overeenkomst afgesproken bijdragen die achteraf te laag blijken te zijn, hebben immers geen invloed op de hoogte van de door appellant uit hoofde van het exploitatieplan verschuldigde exploitatiebijdrage, aldus de Afdeling.

Wij onderschrijven dit oordeel, maar merken op dat gemeenten bij anterieur contracteren en staatssteun aan ondernemingen wel moeten oppassen. En, wel in het geval deze steun eruit bestaat dat bij de onderneming te weinig kosten worden verhaald. Dit kan strijd met staatssteunrecht opleveren met alle gevolgen van dien. Dat is weliswaar voor het bestuursrechtelijke exploitatieplan niet relevant, maar wel voor de contractuele relatie tussen partijen (nog los van de andere gevolgen wegens strijdigheid met de staatssteunregels).

2.5 Weigering vergunning laadpalen Fastned en ambtshalve toetsing

Verder is de uitspraak van de Afdeling van 23 januari 2019 ²¹ besprekenswaardig. Daaruit blijkt dat de vraag of sprake is van staatssteun geen ambtshalve te beantwoorden vraag is. In 2015 en 2016 heeft de minister van Infrastructuur en Milieu geweigerd om Fastned een vergunning – op basis van de Wet beheer rijkswaterstaatswerken (Wbr) – te verlenen voor energielaadpunten op verzorgingsplaatsen aan de A2 en A7. Hiertegen is Fastned met succes in beroep gekomen. De minister en de Vereniging Particuliere Rijkswegvergunningen van Tankstations (VPR) hebben hiertegen hoger beroep ingesteld. Volgens VPR had de vergunning voor de verzorgingsplaats aan de A2 moeten worden geweigerd wegens ongeoorloofde staatssteun. Dit had de rechtbank ambtshalve moeten beoordelen, aldus VPR. De Afdeling gaat hier evenwel niet in mee. Ongeoorloofde staatssteun was bij de rechtbank namelijk geen punt van geschil tussen de minister en Fastned. Of de minister de vergunningen (ook) vanwege ongeoorloofde staatssteun had moeten weigeren, is volgens de Afdeling geen ambtshalve te beantwoorden vraag. ²² Tevens had de vergunning voor de verzorgingsplaats aan de A7 volgens VPR moeten worden geweigerd vanwege ongeoorloofde staatssteun, nu exploitanten van benzinstations bij het veilen van concessies veel geld moeten betalen om tankshops te mogen exploiteren, terwijl Fastned zonder veiling of andere betaling het recht krijgt om aanvullende voorzieningen aan te bieden. De Afdeling gaat hier ook niet in mee, omdat het enkel verlenen van een vergunning op grond van de Wbr niet kan worden aangemerkt als het verlenen van steun.

Het oordeel van de Afdeling strookt onze inziens met eerdere rechtspraak van het Hof en de Afdeling. Allereerst blijkt uit de uitspraken van het Hof in de zaak Van der Weerd ²³ en de Afdeling in de zaak Haaksbergen ²⁴ dat de nationale rechter op basis van het Unierecht niet verplicht is om in een procedure in rechte betreffende de rechtmatigheid van een bestuurshandeling ambtshalve te toetsen aan gronden ontleend aan bepalingen van Unierecht, aangezien noch het gelijkwaardigheidsbeginsel noch het doeltreffendheidsbeginsel dit vereist. Bovendien volgt uit de uitspraak van de Afdeling van 9 november 2016 ²⁵, over een omgevingsvergunning voor het bouwen van een bouwwerk en het afwijken van het bestemmingsplan dat een dergelijke omgevingsvergunning als zodanig niet kan worden aangemerkt als het verlenen van staatssteun. Dit betekent dat ook materieelrechtelijk de staatssteuntoets sowieso gehaald zou worden.

2.6 Hoe vaak slaagt een staatssteungrond van een appellant bij de Afdeling?

Van de 62 onderzochte zaken in de periode 2016-2021 heeft de Afdeling geen 'staatssteunberoep' van een appellant gegrond verklaard (0%).

3. Procedures bij het CBb

Het Europese staatssteunrecht kwam bij het CBb in verschillende zaken aan de orde in de onderzoeksperiode. Het staatssteunrecht kwam aan bod bij zaken over de interstatelijkheid van staatssteun (par. 3.1), staatssteun als grondslag voor het in rekening brengen van wettelijke rente (par. 3.2), cumulatie van subsidies (par. 3.3) en tot slot bij het Nederlandse stelsel van fosfaatrechten (par. 3.4).

3.1 Schaapskuddes en interstatelijkheid

Op grond van art. 108, lid 3, VWEU moet de Commissie op de hoogte worden gesteld van een voornemen tot invoering van een staatssteunmaatregel en mag deze maatregel niet worden uitgevoerd voordat de Commissie deze heeft goedgekeurd. Bij eerste lezing misschien wel een duidelijke bepaling, maar vaak in de praktijk toch een complexe bepaling. Een interessant voorbeeld op dit punt is een zaak die gaat over een aantal subsidies voor schaapskuddes die bestaan uit zeldzame rassen.²⁶ In de regeling LNV-subsidies is een subsidieregeling opgenomen op basis waarvan de staatssecretaris aan appellanten subsidie verleende. Deze subsidie werd aanvankelijk verleent onder de voorwaarde dat de Commissie zijn goedkeuring aan de subsidieregeling zou verlenen. Deze voorwaarde werkt als een opschortende voorwaarde, verleent de Commissie geen goedkeuring aan de steun dan zouden appellanten de subsidie niet ontvangen. Deze goedkeuring bleef uit waarna de staatssecretaris bij besluit zijn eerdere besluit waarin hij subsidie verleent wijzigt en deze verlaagt naar een bedrag van €7500 om onder de voorwaarden van de de-minimis regeling te vallen. Tegen deze besluiten komen appellanten in beroep. In de procedure ziet het CBb reden om gebruik te maken van de mogelijkheid om vragen te stellen over de subsidieregeling aan de Commissie. De Commissie antwoordt daarbij aan het CBb dat de Nederlandse autoriteiten wel voor de subsidieregeling een voorafgaande kennisgeving hebben gedaan, maar dat deze kennisgeving niet een formele aanmelding in de zin van art. 108, lid 3, VWEU is, vandaar dat de Commissie geen formeel besluit had genomen. Op de vraag van het CBb of de subsidieregeling als staatssteun moet worden gekwalificeerd overweegt de Commissie dat het relevant is dat de subsidiebedragen onder de de-minimis regeling voor de landbouwsector vallen. Verder overweegt de Commissie dat de schaapskuddes slechts in beperkte geografische gebieden worden aangetroffen en niet de productie van vlees of andere dierlijke producten tot doel hebben. Tot slot weegt de Commissie mee dat er geen sprake zou zijn van grensoverschrijdende investeringen. Tegelijkertijd sluit de Commissie niet uit dat onder omstandigheden nog wel sprake kan zijn van vervalsing van de mededinging of een ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer tussen lidstaten. Maar, al met al concludeert zij dat het plausibel is dat desbetreffende subsidies niet als staatssteun in de zin van art. 107, lid 1, VWEU zullen worden gezien.

Tegen de achtergrond van deze antwoorden draagt het CBb de staatssecretaris op om nieuwe besluiten te nemen voor het verlenen van subsidie en daarnaast de subsidieregeling alsnog aan te melden bij de Commissie. Zij doet dit omdat de originele besluiten door het niet correct aanmelden van de subsidieregeling leiden aan een motiveringsgebrek en daarmee het zorgvuldigheidsbeginsel schenden. Kortom: indien de staatssecretaris de subsidieverlening afhankelijk wil stellen van goedkeuring van de Commissie, dan moet de subsidieregeling ook wel daadwerkelijk (formeel) ter goedkeuring worden voorgelegd.

Met Den Ouden, Jacobs en Van den Brink zijn wij het eens dat het CBb in deze zaak heeft geworsteld met de vraag hoe de standstilbepaling moet worden nageleefd.²⁷ Welke verplichtingen vloeien eruit voort? Uit het antwoord van de Commissie kan worden afgeleid dat zij een opschortende voorwaarde niet zonder meer bezwaarlijk vindt, maar deze auteurs denken daar onzes inziens terecht anders over. Immers, het verlenen van subsidie naar Nederlands recht is niet voorlopig of vrijblijvend. Het bevoegd gezag gaat namelijk door een subsidieverleningsbesluit een verplichting aan jegens een subsidieaanvrager, terwijl het verstrekken van subsidies onder voorwaarden ervoor zorgt dat er geen gelijk speelveld meer is. Ook Janssen is kritisch over deze zaak, omdat een lidstaat verplicht is elke steunmaatregel aan te melden op basis van art. 108, lid 3, VWEU, ongeacht een eventuele voorwaarde dat de Commissie de steunmaatregel goedkeurt.²⁸ Zonder voorafgaande goedkeuring van de Commissie mag een nieuwe steunmaatregel simpelweg nooit tot uitvoering worden gebracht, aldus Janssen. Kortom, bij de uitspraak zijn wat kritische kanttekeningen te plaatsen.

3.2 Sky Radio

Voor het gebruik van frequentieruimte dienen bedrijven een eenmalig bedrag te betalen, op grond van de Regeling vaststelling eenmalig bedrag landelijke commerciële radio-omroep 2011. Vanaf 2011 is Sky Radio Nederland B.V. (Sky Radio) een dergelijk bedrag verschuldigd voor het gebruik van frequentieruimte. Sky Radio

was het niet eens met de hoogte van dit eenmalig te betalen bedrag dat zij verschuldigd waren en ging tegen het besluit in beroep. Gedurende de procedure hoefde Sky Radio het bedrag nog niet te betalen. Het CBb deed op 8 februari 2015 uitspraak in deze zaak waarbij het concludeerde dat bij de berekening van het bedrag een verkeerde methode was gebruikt.²⁹ Het Agentschap Telecom stelt vervolgens het eenmalige bedrag met terugwerkende kracht lager vast. Daarnaast stelt zij een bedrag aan wettelijke rente vast. Met betrekking tot deze rente stelt het Agentschap Telecom dat zij deze in rekening dient te brengen. Doen zij dat niet dan zou Sky Radio volgens het Agentschap Telecom een groot financieel voordeel genieten ten opzichte van andere vergunninghouders die wel tijdig hadden betaald en zodoende staatssteun hebben ontvangen. Deze steun zou liggen in het feit dat Sky Radio dan door niet te hoeven betalen gratis geld heeft geleend. Tegen deze besluiten stelt Sky Radio vervolgens wederom beroep in. Met betrekking tot het beroep tegen de wettelijke rente honoreert het CBb het beroep van Sky Radio en gaat niet mee in de redenering van het Agentschap Telecom. Het CBb oordeelt daarbij dat de artikelen 4:97 en 4:101 van de Awb geen grondslag bieden voor het in rekening brengen van wettelijke rente over een periode voorafgaand aan de betalingsbeschikking zoals in dit geval.³⁰

Dat is ons inziens terecht. Voor zover de staatssecretaris ter waarborging van het gelijke speelveld en ter voorkoming van het verlenen van staatssteun een door Sky Radio genoten voordeel meent te moeten wegnemen, dient dit te worden gebaseerd op een andere wettelijke grondslag en/of rechtsbeginsel. Dat is nog even puzzelen. Ook Kennis, Visch en Heinrich in hun kroniek over subsidies en bestuursrechtelijke geldschulden lossen deze puzzel nog niet op en volgen het CBb in de vaststelling dat er een andere wettelijke grondslag gebruikt dient te worden om het gelijke speelveld zoals de Agentschap Telecom die voor ogen heeft te bereiken.³¹

3.3 Cumulatie van subsidies

Waar wij zien dat een beroep op onrechtmatige staatssteun wel doel kan treffen is in het geval van de cumulatie van subsidies. Illustratief daarbij is de volgende zaak over een vergistingsinstallatie.³² Appellante ontving voor deze installatie zowel TKI- als SDE-subsidie. Op grond van art. 4 van het Besluit stimulering duurzame energieproductie (Besluit SDE) kan de minister van Economische Zaken op een SDE-subsidie reeds ontvangen of in de toekomst te genieten overheidssteun in mindering brengen. Met deze cumulatietoets wordt voorkomen dat sprake is van overstimulering. Nu in dit geval de TKI-subsidie en de SDE-subsidie beiden betrekking hebben op dezelfde productie-installatie en de TKI-subsidie ook ten goede is gekomen aan de verhoogde productie van hernieuwbare energie kan deze wel in de cumulatietoets met betrekking tot de SDE-subsidie worden betrokken.

Euverman, Groeneveld, Meijering en Schipper wijzen er ons inziens terecht op dat cumulatie van subsidies een aandachtspunt is bij subsidieaanvragen voor zonneparken en dat aan de hand van de concrete feiten en omstandigheden moet worden bepaald of sprake is van cumulatie van subsidies.³³ Aanvragers van subsidie hebben overigens op basis van artikel 4:65 Awb de plicht om eventuele andere subsidieaanvragen, onder vermelding van de stand van zaken, te noemen. Deze bepaling voorkomt niet alleen ongewenste cumulatie van subsidies, maar zorgt er ook voor dat betrokken bestuursorganen hun besluitvorming over de aangevraagde subsidies op elkaar af kunnen stemmen.³⁴

3.4 Fosfaatuitspraken

Tot slot ontkomen wij er niet aan ook wat woorden te wijden aan de fosfaatuitspraken die het CBb in de onderzochte periode heeft gewezen. In totaal gaat hierbij om 126 zaken. Wat speelde er in deze uitspraken? Op 1 januari 2018 werd het stelsel van verhandelbare fosfaatrechten in Nederland ingevoerd. Met dit stelsel kon Nederland gebruik blijven maken van de mogelijkheid om af te wijken van de nitraatrichtlijn. In het fosfaatstelsel wordt een onderscheid gemaakt tussen grondgebonden en niet-grondgebonden melkveebedrijven, waarbij grondgebonden melkveebedrijven vrijgesteld zijn van de generieke korting van fosfaatrechten die wordt toegepast bij de uitreiking van deze rechten. De gedachte achter dit onderscheid is dat grondgebonden bedrijven nauwelijks bijdragen aan het mestoverschot.³⁵ Appalanten in de fosfaat zaken stellen dat dit onderscheid in het stelsel van fosfaatrechten een vorm van onrechtmatige staatssteun oplevert. Dit beroep slaagt niet. Hoe het CBb omgaat met dit beroep op het staatssteunrecht is bijvoorbeeld op illustratieve wijze terug te vinden in haar uitspraak van 26 november 2019.³⁶ Het stelsel van fosfaatrechten is door de Commissie bij beschikking van 19 december 2017 goedgekeurd.³⁷ De Commissie stelt in deze beschikking vast dat er sprake is van staatssteun en heeft het Nederlandse fosfaatstelsel vervolgens getoetst aan de EU-richtsnoeren inzake staatssteun ten behoeve van milieubescherming en energie 2014-2020. De Commissie concludeert dat de nagestreefde milieudoelstellingen in lijn liggen met de EU-regels voor staatssteun op

milieugebied. Doordat de Commissie aldus het Nederlandse stelsel van verhandelbare fosfaatrechten heeft goedgekeurd, faalt het staatssteun beroep van appellanten, aldus het CBb. In recentere uitspraken laat het CBb vaak een uitgebreidere motivering achterwege en wijst enkel korthedshalve naar de goedkeuringsbeschikking van de Commissie. ³⁸

3.5 Hoe vaak slaagt een staatssteungrond bij het CBb?

Van de 147 onderzochte zaken heeft het CBb 6 keer het beroep dat er sprake is van onrechtmatige staatssteun van een appellant gegrond verklaard (4%).

4. Procedures over staatssteun bij rechtbanken

Het staatssteunrecht kwam in de onderzoeksperiode bij rechtbanken in verschillende zaken aan de orde. Het kwam onder meer aan bod in zaken op het gebied van subsidieweigering voor een peuterspeelzaal (par. 4.1) en de Algemene Groepsvrijstelling (AGVV) (par. 4.2).

4.1 Subsidieweigering peuterspeelzaal en steun aan concurrent

Een goed voorbeeld waar een concurrent klaagt over vermeende staatssteun aan zijn concurrent die in dezelfde vijver vist betreft de uitspraak van 7 november 2016. ³⁹ Appellant heeft een subsidie aangevraagd voor ca. EUR 30.500 voor peuterspeelzaalwerk. Het college van B en W heeft deze aanvraag afgewezen. In beroep betoogt appellant dat de afwijzing van de subsidie in strijd zou zijn met de staatssteunregels. Appellant legt daaraan ten grondslag dat het college van B en W aan een andere kinderopvangorganisatie wél subsidie heeft verleend voor peuterspeelzaalwerk en dat het college nooit de intentie zou hebben gehad subsidie te verlenen aan een tweede aanbieder van peuterspeelzaalwerk. Volgens appellant is sprake van (verkapte) staatssteun aan de andere kinderopvangorganisatie en wordt iedere vorm van mededinging uitgesloten. De rechtbank oordeelt dat het enkele feit dat het college van B en W subsidie heeft verstrekt aan een andere aanbieder niet de conclusie rechtvaardigt dat het college door de afwijzing van de subsidie aan appellant heeft gehandeld in strijd met het gelijkheidsbeginsel, het verbod van willekeur en vooringenomenheid. De subsidieweigering is niet gebaseerd op het feit dat subsidie is verleend aan de andere kinderopvangorganisatie, maar op de omstandigheid dat appellant - in tegenstelling tot de andere aanvrager - niet aan de vereisten voor subsidieverlening voldoet. De grond dat mededinging onmogelijk wordt gemaakt en dat sprake is van verkapte staatssteun treft in deze procedure volgens de rechtbank dan ook geen doel.

Mede onder verwijzing naar deze uitspraak constateren auteurs Van den Brink en Den Ouden dat bestuursrechters wanneer zij een staatssteuntoets uitvoeren doorgaans zonder uitgebreide motivering oordelen dat géén sprake is van verboden staatssteun. Deze uitspraak en andere uitspraken die in dit artikel worden besproken bevestigen dit beeld.

4.2 VSMI B.V., steun van provincie Gelderland en AGVV

Uit de uitspraak van 8 mei 2019 ⁴⁰ volgt dat steun die voldoet aan de AGVV verenigbaar is met de interne markt. Gedeputeerde staten van de provincie Groningen heeft in het kader van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) subsidie van EUR 2.000.000,- verleend voor een ultramoderne fabriek voor metaalbewerking van 247TailorSteel B.V. Concurrent VSMI B.V. stelt in beroep dat sprake is van ongeoorloofde staatssteun en voert aan dat de subsidieverlening niet past binnen de AGVV. De rechtbank oordeelt dat de subsidie voldoet aan de groepsvrijstelling voor onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten ex art. 25 AGVV, nu deze fabriek terecht is aangemerkt als experimentele ontwikkeling in de zin van dit artikel. Gedeputeerde staten heeft zich daarbij volgens de rechtbank mogen baseren op deskundigenadvies van een door haar ingeschakelde commissie van deskundigen. Gedeputeerde staten is volgens de rechtbank niet belast met de taak om na te gaan of de staatssteun aan de fabriek daadwerkelijk een stimulerend effect heeft. Gedeputeerde staten heeft (slechts) de taak om na te gaan of de bij haar ingediende steunaanvragen voldoen aan de voorwaarden waaronder de steun kan worden geacht een stimulerend effect te hebben als bedoeld in art. 6 AGVV. In de praktijk van steunverlening is de AGVV de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden. ⁴¹ Volgens het State Aid Scoreboard van 2019 valt meer dan 96 procent van nieuwe steunmaatregelen die worden gemeld onder de AGVV. Aangezien de praktijk leert dat toepassing van de AGVV in veel gevallen geen sinecure is, lijkt rechtspraak hierover van Nederlandse bestuursrechter - zoals de uitspraak van 8 mei 2019 - ons zeer welkom. Nadere rechtspraak over de AGVV zien wij met belangstelling tegemoet.

4.3 Hoe vaak slaagt een staatssteungrond bij rechtbanken?

Van de 15 onderzochte zaken zijn er geen waarin het beroep van een appellant op de staatssteunregels is gehonoreerd (0%).

5. Slotopmerkingen

Hierboven bespreken wij de belangrijkste uitspraken van Nederlandse bestuursrechters waarin een beroep is gedaan op het staatssteunrecht in de periode 2016-2021. Daarbij is gekeken naar de op www.rechtspraak.nl gepubliceerde rechtspraak van de Afdeling, het CBb en rechtbanken. Dit onderzoek levert een gevarieerd beeld op van procedures over (vermeende) staatssteun, waarbij verschillende - ontvankelijk geachte - partijen zich beroepen op schending van de meldingsplicht zoals omschreven in art. 108, lid 3, VWEU of anderszins. Van de 224 onderzochte zaken zijn er 6 waarin het 'staatssteunberoep' slaagde (2,5%).

Bij de Afdeling kwam het staatssteunrecht aan de orde in zaken op het gebied van het nationale bestuursprocesrecht, het relativiteitsvereiste, ruimtelijke ordening, grondexploitatie en anterieure overeenkomst en energielaadpalen langs Nederlandse snelwegen. Van de 62 onderzochte zaken zijn er geen waarin het beroep op de staatssteunregels gegrond is verklaard.

Het CBb werd met staatssteun geconfronteerd in zaken op het gebied van schaapskuddes, Sky Radio, cumulatie van subsidies en fosfaat. Van de 147 onderzochte zaken zijn er 6 waarbij het CBb sprake is van onrechtmatige staatssteun.

Bij rechtbanken werd ook geprocedeerd over staatssteun in zaken op het gebied van steunweigering voor een peuterspeelzaal en provinciale steun in het licht van de AGVV. Van de 15 onderzochte zaken bij rechtbank zijn alle staatssteunberoepen ongegrond verklaard.

Dit alles geeft een wisselend beeld. Enerzijds zien wij dat bestuursrechters hun staatssteunrechtelijke taak serieus nemen, ook al lijken voorgenoemde zeer lage percentages van geslaagde beroepen iets anders te suggereren. Zo worden de percentages allicht disproportioneel negatief beïnvloed door de grote hoeveelheid fosfaatuitspraken. Indien deze zaken niet worden meegerekend, dan komen wij op een percentage van 6%. Dit percentage komt ongeveer overeen met de in de vorige kroniek vastgestelde 8%. Daar waar nodig, schromen bestuursrechters niet om contact te zoeken met de Commissie zoals het CBb in 2017 deed inzake de regeling LNV-subsidies en subsidieverlening aan schaapskuddes. Ook schromen bestuursrechters niet als concrete bewijzen voorhanden zijn om een staatssteunberoep te honoreren zoals bijvoorbeeld in gevallen waar door cumulatie van subsidies partijen te onrechtmatige staatsteun ontvangen. Tegelijkertijd valt - net als in de vorige kroniek - op dat ook in deze periode geen enkele maal prejudiciële vragen aan het Hof gesteld zijn. Gelet op het feit dat Nederlandse rechters doorgaans makkelijk(er) de weg naar de Kirchberg vinden is dat een opmerkelijk gegeven.

Anderzijds valt op dat bestuursrechters vaak niet toekomen aan een inhoudelijke 'staatssteuntoets', maar passen via een getrapte en indirecte manier de staatssteunregels toe. Dit zien wij bijvoorbeeld in ruimtelijke ordeningszaken waarin een beroep op de staatssteunregels tegen een bestemmingsplan of omgevingsvergunning beoordeeld wordt in het kader van de financiële en economische uitvoerbaarheid van dat plan. In dat soort zaken speelt het relativiteitsvereiste van art. 8:69a Awb ook een belangrijke rol bij het (niet-inhoudelijk) afdoen van staatssteunbetogen. Ook valt op, zoals auteurs Van den Brink en Den Ouden ook constateren ⁴², dat bestuursrechters de staatssteuntoets doorgaans zonder uitgebreide motivering toepassen wanneer géén sprake is van verboden staatssteun.

In oktober 2020 heeft de Commissie haar 'fitness check' van bestaande regelgeving op het gebied van staatssteun afgerond. De uitkomst is volgens de Commissie positief en rigoureuze aanpassingen zijn niet nodig. ⁴³ Dat laatste kunnen wij onderschrijven, maar deze kroniek laat ons inziens (ook) zien dat de door Commissie ingezette decentrale handhaving van de regelgeving op het gebied van staatssteun nog niet helemaal uit de verf komt gelet op lage slagingspercentages. In de Nederlandse context is deels de verklaring dat de combinatie van de getrapte en indirecte wijze van rechterlijke toetsing, in combinatie met het relativiteitsvereiste van art. 8:69a Awb de bewijslast (te?) hoog leggen voor klagers in ruimtelijke ordeningszaken. Dit maar ook het totaalbeeld van de kroniek heeft implicaties voor de processtrategie van partijen alsmede hun bewijsvoering. Het is allemaal geen sinecure! Handleidingen voor rechters zijn in deze nuttig zoals de recent gemoderniseerde mededeling van de Commissie over de handhaving van de

staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties.⁴⁴ Maar, wij vragen ons of voor het succes van de decentrale toepassing van de staatssteunregels ook of zelfs meer aandacht moet komen voor de rol van justitiabelen, klager of ontvanger, en de wijze waarop zij effectieve rechterlijke controle kunnen effectueren.

- 1 Langer is procesvertegenwoordiger voor de Nederlandse regering in procedures bij het EU-Hof en hoofd van het Hofcluster bij de afdeling Europees recht van de directie Juridische Zaken van het Ministerie van Buitenlandse zaken, en bijzonder hoogleraar Europees recht en de Nederlandse rechtsorde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hovius en Groot zijn als advocaten en Naber als juridisch medewerker verbonden aan Stijl Advocaten. Deze bijdrage is afgerond op 15 november 2021. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel en is niet toe te schrijven aan de organisaties waarvoor de schrijvers werkzaam zijn.
- 2 Zie o.a. HvJ EU 21 november 2013, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:EU:C:2013:755>) (*Deutsche Lufthansa*), ro. 28.
- 3 Zie o.m. HvJ EG 15 juli 2004, C-345/02, ECLI:EU:C:2004:448 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:EU:C:2004:448>), *Markt & Mededinging* 2005, p. 23, m. nt. Verschuur, ro. 31 (*Pearle e.a.*).
- 4 Voor dit artikel is via www.rechtspraak.nl met als zoekterm 'staatssteun' gezocht naar bestuursrechtelijke uitspraken in de periode 14 juli 2016 t/m 14 juli 2021 van de Afdeling bestuursrechtspraak, het College van Beroep voor het bedrijfsleven en rechtbanken (voor zover geen sprake is van hoger beroep). De zoekopdracht levert in onze ogen 224 relevante uitspraken op. In het kader van transparantie wordt een overzicht van de uitspraken (met vindplaatsen) op aanvraag toegestuurd. Aanvraag kan verstuurd worden naar: hovius@stijladvocaten.nl.
- 5 J. Langer e.a., 'Toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2011-2016', *TBR* 2016/183.
- 6 De Wet van 21 februari 2018, houdende regels voor de terugvordering van staatssteun.
- 7 De standaarduitspraak betreft: ABRvS 13 april 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ1077 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2011:BQ1077>) (*Haaren*), ro. 2.18.3.1.
- 8 Inherent aan een overzichtsartikel is dat de schrijvers keuzes maken ten aanzien van de te bespreken uitspraken: wij kunnen niet alle uitspraken bespreken, maar focussen ons op de - in onze ogen - voor de praktijk belangrijkste uitspraken.
- 9 ABRvS 6 maart 2019, ECLI:NL:RVS:2019:728 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:728>) (*Alkmaar*), r.o. 5.
- 10 *Stb.* 2012, 682.
- 11 ABRvS 9 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2975 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2975>), *AB* 2017/243 m.nt. Metselaar (*Kinopolis*), r.o. 11.1 en ABRvS 11 november 2020, ECLI:NL:RVS:2020:2706 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2020:2706>), *AB* 2021/42 m.nt. Nijmeijer (*Twiske Zuid*), r.o. 5.3.
- 12 ABRvS 31 juli 2019, ECLI:NL:RVS:2019:2637 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:2637>) (*Utrecht*), r.o. 8.1, ABRvS 10 april 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1105 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:1105>), *TBR* 2019/80 (/tbr/2019-80) m.nt. De Vries en Frins (*Bergen*), r.o. 23.3, ABRvS 2 augustus 2017, ECLI:NL:RVS:2017:2065 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2017:2065>) (*Heumen*), r.o. 7.2 en ABRvS 2 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2892 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2892>), *AB* 2017/244 m.nt. Metselaar (*Ameland*), r.o. 12.6.
- 13 ABRvS 8 februari 2017, ECLI:NL:RVS:2017:354 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2017:354>) (*Forum Rosmalen*), r.o. 5.2.
- 14 ABRvS 26 juni 2019, ECLI:NL:RVS:2019:2015 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:2015>) (*Groningen*), r.o. 12.3, ABRvS 27 juni 2018, ECLI:NL:RVS:2018:2122 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:2122>) (*Zonnepark Midden-Groningen*), r.o. 19.1 en ABRvS 2 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2892 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2892>), *AB* 2017/244 m.nt. Metselaar (*Ameland*), r.o. 12.6.

- 15 ABRvS 25 oktober 2017, ECLI:NL:RVS:2017:2904 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2017:2904>), AB 2018/31 m.nt. Van Rijswick (*Rotterdam*), r.o. 8.2, ABRvS 21 december 2016, ECLI:NL:RVS:2016:3386 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:3386>), AB 2017/242 m.nt. Metselaar (*Leeuwarden*), r.o. 19 e.v. en ABRvS 2 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2892 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2892>), AB 2017/244 m.nt. Metselaar (*Ameland*), r.o. 12.6.
- 16 ABRvS 25 oktober 2017, ECLI:NL:RVS:2017:2904 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2017:2904>), AB 2018/31 m.nt. Van Rijswick (*Rotterdam*), r.o. 8.2 en ABRvS 2 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2892 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2892>), AB 2017/244 m.nt. Metselaar (*Ameland*), r.o. 12.6.
- 17 ABRvS 31 juli 2019, ECLI:NL:RVS:2019:2637 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:2637>) (*Utrecht*), r.o. 8.1, ABRvS 26 juni 2019, ECLI:NL:RVS:2019:2015 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:2015>) (*Groningen*), r.o. 12.3, ABRvS 1 augustus 2018, ECLI:NL:RVS:2018:2544 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:2544>), Gst. 2019/28 m.nt. Bodelier (*Alkmaar*), r.o. 7.2, ABRvS 15 november 2017, ECLI:NL:RVS:2017:3126 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2017:3126>) (*Twente Airport*), r.o. 5.3, ABRvS 22 maart 2017, ECLI:NL:RVS:2017:774 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2017:774>) (*Purmerend*), r.o. 28.7 en ABRvS 2 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2892 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2892>), AB 2017/244 m.nt. Metselaar (*Ameland*), r.o. 12.6.
- 18 ABRvS 3 oktober 2018, ECLI:NL:RVS:2018:3227 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:3227>) (*Midden-Delfland*), r.o. 24.2.
- 19 Goede voorbeelden bieden ABRvS 19 december 2018, ECLI:NL:RVS:2018:4198 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:4198>), AB 2019/111 m.nt. Wolswinkel (*windpark Zeewolde*), r.o. 65.3, ABRvS 3 oktober 2018, ECLI:NL:RVS:2018:3198 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:3198>) (*Rhenen*), r.o. 3.2, ABRvS 13 juni 2018, ECLI:NL:RVS:2018:1974 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:1974>) (*Utrechtse Heuvelrug*), r.o. 10.4, ABRvS 23 mei 2018, ECLI:NL:RVS:2018:1686 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:1686>), TBR 2018/106 (*tbr/2018-106*) m.nt. De Vries (*Horst aan de Maas*), r.o. 5.2 en ABRvS 21 februari 2018, ECLI:NL:RVS:2018:616 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2018:616>), AB 2018/364 m.nt. Tolsma (*windpark De Drentse Monden en Oostermoer*), r.o. 211.4.
- 20 ABRvS 13 maart 2019, ECLI:NL:RVS:2019:827 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:827>), BR 2019/66 m.nt. De Groot (*Amsterdam*), r.o. 6.1.
- 21 ABRvS 23 januari 2019, ECLI:NL:RVS:2019:198 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2019:198>) (*Liempde*), r.o. 5.1 en 19.1.
- 22 De Afdeling verwijst naar HvJ EU 7 januari 2007, ECLI:EU:C:2007:318 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:EU:C:2007:318>), r.o. 41 en 42 (*Van der Weerd*) en ABRvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:86 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2015:86>) (*Haaksbergen*), r.o. 8.1.
- 23 HvJ EU 7 januari 2007, ECLI:EU:C:2007:318 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:EU:C:2007:318>), r.o. 41 en 42 (*Van der Weerd*).
- 24 ABRvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:86 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2015:86>) (*Haaksbergen*), r.o. 8.1.
- 25 Vergelijk ABRvS 9 november 2016, ECLI:NL:RVS:2016:2975 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RVS:2016:2975>), AB 2017/243 m.nt. Metselaar (*Kinopolis*).
- 26 CBb 29 december 2017, ECLI:NL:CBB:2017:412 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2017:412>). Zie uitgebreid W. den Ouden e.a., *Subsidiericht (Mastermonografieën staats- en bestuursrecht)*, Deventer: Kluwer 2021, par. 4.6, 5.4.5, 10.2.2, 12.4.3, 15.3.2, 17.2.6, 17.3.4 en 17.4.6.
- 27 W. den Ouden e.a., *Subsidiericht (Mastermonografieën staats- en bestuursrecht)*, Deventer: Kluwer 2021, par. 4.6.
- 28 Janssen 'Staatssteun als de doos van Pandora, de zaak Harlingen / Spaansen', in: *TvS* 2019/2, par 2.2.2.
- 29 CBb 8 januari 2015, ECLI:NL:CBB:2015:2 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2015:2>).
- 30 CBb 7 januari 2020, ECLI:NL:CBB:2020:2 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2020:2>).
- 31 Heinrich e.a., 'Subsidies en bestuursrechtelijke geldschulden', in: *NTB* 2020/213, par. 3.8.

- 32 CBb 14 april 2020, ECLI:NL:CBB:2020:278 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2020:278>).
- 33 E. Euverman e.a., 'Kroniek zonneparken', in: *VGR 2020/6*. Zie ook CBb 9 april 2019, ECLI:NL:CBB:2019:146 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2019:146>).
- 34 W. den Ouden e.a., *Subsidierecht (Mastermonografieën staats- en bestuursrecht)*, Deventer: Kluwer 2021, par. 14.3.
- 35 *Kamerstukken II 2016/17*, 34532, 55 en 31.
- 36 CBb 26 november 2019, ECLI:NL:CBB:2019:619 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2019:619>).
- 37 2019 (State Aid SA. 46349 (2017/N)).
- 38 Zie o.m. CBb 23 maart 2021, ECLI:NL:CBB:2021:341 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2021:341>), CBb 17 november 2020, ECLI:NL:CBB:2020:848 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2020:848>) en CBb 15 september 2020, ECLI:NL:CBB:2020:637 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:CBB:2020:637>).
- 39 Rb. Zeeland-West-Brabant 7 november 2016, ECLI:NL:RBZWB:2016:6944 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBZWB:2016:6944>), r.o. 4 en daarover J. van den Brink en W. den Ouden, 'Private Enforcement in the Netherlands', in: F. Wollenschläger, W. Wurmnest en T. Müllers (red), *Private Enforcement of European Competition and State Aid Law*, Deventer: Kluwer 2020, pp. 292 en 294.
- 40 Rb. Gelderland 8 mei 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:1970 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBGEL:2019:1970>) (*GS Gelderland*), r.o. 8.3.
- 41 P.C. Adriaanse, 'Stimulerende steunverlening volgens het arrest Eesti Pagar', in: *NtEr 2019/7.8*.
- 42 J. van den Brink en W. den Ouden, 'Private Enforcement in the Netherlands', in: F. Wollenschläger, W. Wurmnest en T. Müllers (red), *Private Enforcement of European Competition and State Aid Law*, Deventer: Kluwer 2020, pp. 292 en 294.
- 43 Zie Commission Working Paper, FITNESS CHECK of the 2012 State aid modernisation package, railways guidelines and short-term export credit insurance, SWD (2020) 258 final. Zie voor kritische overpeinzigen: E. Pijnacker Hordijk, 'Is het staatssteunrecht fit for purpose?', in: *M&M 2020/6*, p. 221-225.
- 44 Mededeling van de Commissie Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties 2021/C 305/01.

Deel dit artikel (https://twitter.com/intent/tweet?text=nr. 12 - december 2021%20TBR 2021-138 Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021&via=Instituut_BR&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138)

<https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138&title=nr. 12 - december 2021%20TBR 2021-138 Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021&source=IBR Tracker>)

<https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138&t=IBR Tracker%20nr. 12 - december 2021%20TBR 2021-138 Kroniek toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2016-2021>) (mailto:?subject=IBR Tracker Artikel delen&body=Ik vond dit artikel in IBR Tracker:%0D%0Ahttp://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2021/december/tbr-2021-138)